

PRACOVNÍ MORÁLKA

Jaký byl přínos českých dělníků pro německé hospodářství? Odpověď na tuto otázku nebude jednoduchá. Češi byli pouze jednou skupinou v mnohonárodní mase cizích dělníků. Vysocí nacističtí funkcionáři mnohokrát kladně hodnotili přínos cizích pracovních sil pro válečné hospodářství. F. Sauckel poukazoval ve svých zprávách na obrovský význam, který měly milióny cizinců pro válečnou výrobu a pro celé národní hospodářství.¹ Je pravda, že mnozí kompetentní činitelé si stěžovali na nízkou pracovní morálku cizích dělníků. Proto vyšlo několik nařízení o tom, že se pracovní výkon cizích občanů musí přiblížit průměrnému výkonu německého dělníka.² Bez cizích dělníků byl by však nastal již v roce 1942 katastrofální nedostatek pracovních sil.

Také Češi přispěli fakticky ke konzolidaci německého válečného hospodářství. Přesto si nemusí činit žádné výčitky, že pomáhali německému válečnému hospodářství více, než kdyby pracovali ve zbrojovkách v protektorátě. Více záleželo na postoji každého jednotlivce k práci. Bylo by chybné domnívat se, že Češi hromadně a vědomě sabotovali válečnou výrobu. Ale stejně mylné by bylo, kdybychom považovali ony tisíce mužů a žen za poslušnou masu, která dávala veškeré své schopnosti a svou píli ve prospěch německého hospodářství.

Musíme začít březnem 1939, kdy přijížděly z protektorátu první transporty. Jejich členové odjížděli především s nadějí na slušný výdělek. Proto zprávy o jejich pracovní morálce byly zčásti kladné.³ Vedle dobrého hodnocení se objevovaly i stížnosti na nízký pracovní výkon, na nechuť k práci.⁴

V každé společnosti jsou lidé, kteří mají navyklý vztah k práci. Jedni jsou spolehliví a pečliví při plnění svých povinností, a to za každých okolností. Jsou však i druzí, zcela opačného založení. Práci se snaží odbýt s co nejmenším vynaložením úsilí. Oba typy byly zastoupeny i mezi Čechy na říšském území. Mnozí si už tehdy uvědomovali, že jsou v Německu proto, aby svou prací pomáhali okupantovi a právě

¹ NP, sv. 32, str. 198, Dok. 3352-PS. Výnos Sauckelův, 4. 9. 1942.

² StA Opava, Landrát Krnov, HO 604/1, č. 722. Sauckelovo svolání vedoucím podniků a německým dělníkům o zvýšení pracovního výkonu, 18. 9. 1942.

³ SÚA, MSP, k. 4059. Zpráva o služební cestě zástupce MSP do Berlína a okolí, 17. 6. 1939.

⁴ Např. v srpnu se konala porada zástupců továren ve Štýrsku. Bylo na ní konstatováno, že Češi podávají v tamních továrnách malý pracovní výkon. Více než 20 jich bylo zatčeno a převezeno do Lince. DZA Postupim, F 11, B 126, č. 419 NO NJ 2104. Linec, 9. 8. 1939.

z toho důvodu nebyli ochotni poskytovat celou svou energii tomuto úkolu.⁵ Z ekonomických důvodů si nikdo tehdy záměrně nechtěl a nemohl dovolit, aby pracoval co nejméně. Všichni potřebovali peníze pro sebe a své rodiny. Protektorátní propaganda výborně pochopila hmotnou situaci Čechů. Připomínala jim sice, že musí být vděční Německu za slušné výdělkové podmínky, ale současně mají ukázat německé veřejnosti, že jsou dobrými reprezentanty českého národa. Proto měli vykonávat své povinnosti poctivě a pilně, aby obstáli v konkurenci s německými kamarády.⁶

Po vypuknutí války se začal poněkud měnit poměr k výdělku a k pracovní disciplíně. Do Německa přijelo množství svobodných, kteří nebyli tolik závislí na výši výdělku jako jejich ženatí kamarádi. Častěji než před válkou pracovali jednotlivci i skupiny českých dělníků jen tolik, kolik bylo nevyhnutelně třeba.⁷ Pracovní morálku Čechů ovlivňovaly už v prvních letech války faktory politické, zejména nenávisť k okupantům a jejich režimu ve vlasti. Víra v blízké vítězství protifašistických sil byla mezi Čechy v říši snad silnější než doma v českém prostředí. Poměry doma, vývoj mezinárodních událostí, osobní záležitosti, vše se promítalo do poměru a vztahu každého jednotlivce k přidělené práci. Ekonomická stránka pracovního nasazení tím samozřejmě nezmizela. Ta stále nutila, aby i proti svému vnitřnímu přesvědčení pracovali tak, aby vydělali na živobytí pro sebe i své blízké. Přísné obhospodařování veškerého spotřebního zboží zúžilo možnosti nákupu, ale nezmenšila se starost desetitisíců českých mužů o výživu rodin. Jejich děti chtěly jíst a musely se oblékat.

Přesto bylo mezi Čechy na německém území vyšší procento než v protektorátě takových, kteří pracovali jen tolik, kolik bylo nezbytně nutné. V pokročilých letech války bylo zaměstnání v protektorátě velmi ceněno. Kdo se chtěl udržet, musel dobře pracovat, aby ho nadřízení neposlali do Německa. Odtamtud však sebelepší pracovní morálka nikomu nepomohla k návratu domů. Naopak, pečlivý a pilný dělník se dostával ze spisů osobních úřadů hůře než lajdák, na něhož nebylo spolehnutí. Německé orgány zaznamenaly masové výkony mezi českými dělníky ve druhé polovině roku 1941. Viděly oprávněně souvislost ve vypuknutí německo-sovětského nepřátelství. Tehdy se znovu po delší odmlce objevily četné případy odmítání práce, docházely žádosti o zvýšení mezd a vyskytovaly se pokusy o sabotáže.⁸ Vliv nepřátelské propagandy hledaly německé orgány v každém nízkém pracovním výkonu, ve špatné pracovní morálce. Někdy právem, někdy však šlo o zcela jiné příčiny. Např. vedení podniku *Alpinen Montanbetriebe* v Linci upozornily dne 22. 3. 1943, že cizí dělníci pod vlivem nepřátelské propagandy pracují pomalu a porušují smlouvy. Proto vedení podniku se rozhodlo, že proti všem, včetně Čechů, bude zakročovat gestapo, bude-li sebelepší podezření z této „sabotáže“.⁹

Prohřešky našich dělníků proti pracovní disciplíně se trestaly přísně, zejména ve

⁵ Případ z července 1939. V Norddorfu u dánských hranic pracovala skupina Čechů. Jejich výkon byl velmi nízký. Protestovali takto proti nasazení daleko od domova. SÚA, RP, k. 953, II-4-5556. Přípis četnické stanice v Nebel Amrum, 11. 7. 1939.

⁶ Český dělník, r. 1, č. 1, 8. 12. 1939.

⁷ V gdaňských loděnicích pracovalo od pol. r. 1940 asi 300 Čechů. Podle tamního pracovního úřadu jim chyběla jakákoli chuť do práce a mnozí pracovali jen tři dny v týdnu. SÚA, RP, k. 862, II-4-5052. President zemského úřadu práce v Gdaňsku, 20. 1. 1941.

⁸ StA Brno, B 251, č. 6702. Zprávy oberlandrátu v Brně z r. 1941.

⁹ DZA Postupim, F 11, Doc. 126, č. 419, NO NC 2699.

vrcholném stadiu války. Přišel-li český dělník v letech 1939–1941 několikrát pozdě do zaměstnání, byl napomenut a dostal pokutu s výstrahou, že bude oznámen gestapu k potrestání. V říjnu 1940 například odsoudil soud v Neuruppin dva Čechy zaměstnané u firmy Dynamit AG v Glöwen k trestu vězení. Prvního na dobu jednoho roku a šesti měsíců, druhého na rok. Vynechávali směny a jejich pracovní výkon byl velmi nízký. Při soudním projednávání se oba vymlouvali, že pro nemoc a hlad nemohli plnit stanovené normy.¹⁰ Vyskytovaly se případy ještě drastičtějších trestů. Někteří se dostali i do koncentračních táborů.¹¹

Když Německo zaplavily milióny cizinců, poskytovala nová nařízení zaměstnavatelům příležitost, aby udržovali a zvyšovali normy a pracovní disciplínu pomocí výzev, trestů, ale i odměn. Čechům vyslovovala vedení podniků za lehké přestupky důtky. Například když přišli poprvé pozdě do práce. Za těžší přestupky udělovala pokuty na výši až jednodenního výdělků; například za předčasné opuštění pracoviště. Za opakované přestupky mohly pokuty dosáhnout výše týdenní mzdy.¹² U velkých podniků byla zřízena trestní oddělení, fakticky pobočky gestapa. V závodech Záluží u Mostu bylo v září 1941 zřízeno oddělení pro výchovu k práci (Sonderstelle für Arbeitserziehung). Zástupce oddělení byl v denním styku s gestapem v Mostě. Na společných schůzkách projednávali všechny případy porušení pracovní disciplíny a vynášeli tresty, menší z kompetence podniku, přísnější zařizovalo gestapo.¹³ Za tři měsíce své činnosti v roce 1941 zpracovalo toto oddělení 3963 případů.¹⁴ Ve 2. čtvrtletí 1942 prošlo zmíněným oddělením 3200 případů; 1565 osob dostalo varování, 1085 bylo ohlášeno úřadům práce jako uprchlíci a 325 bylo předáno gestapu k potrestání.¹⁵

Zvláštní oddělení fungovalo také v podniku H. Göring Werke ve Watenstedtu. Vedoucí Stiechel měl právo rozhodnout, zda cizinec bude potrestán nižším trestem, nebo bude zatčen podnikovou policií. Ta jej uvěznila v bunkru až do doby, než byl postaven před rychlý soud, složený ze zástupce gestapa, DAF, vedoucího oddělení podniku a bezpečnostního oddělení. Soud uděloval pokuty, odnímal přídatkové lístky, posílal do pracovního i koncentračního tábora.¹⁶ Odnímání přídatkových lístků bylo velmi oblíbeným trestem za menší prohřešky a za nízký výkon. Byl to trest velmi nepříjemný a obávaný. V některých oblastech si stanovili stupnici postihu za každý pracovní přestupek. V Postupim používalo gestapo proti lidem, kteří byli předvedeni, tři druhy trestů. V lehčím případě byl provinilec důrazně varován. Druhým stupněm bylo převedení do pracovního výchovného tábora v Gross-Beeren a třetím do koncentračního tábora v Sachsenhausenu.¹⁷

¹⁰ SÚA, Reichsjustizministerium, film č. 1 Také BLHA Postupim, Pr. Br. Rep 12 B. Staatsanwalt Neuruppin, 21. 10. 1941.

¹¹ V prosinci 1939 to byl např. zedník Tomek z Bojkovic, kterého zavřeli do koncentračního tábora v Sachsenhausen. Byl nemocen, lékař ho ale neuznal, leč on odepřel chodit do práce. SÚA, PMR, k. 3729. Dopis manželky R. Tomkové, 27. 12. 1939.

¹² Český dělník, r. 6, č. 9, 2. 3. 1944.

¹³ PA Litvínov. Zápisy o poradách komise, odd. pro výchovu prací, 1942.

¹⁴ Tamtéž. Roční zpráva za r. 1941.

¹⁵ Tamtéž, Archív technického odd. č. 6001. Zpráva za 2. čtvrtletí 1942. Kontrola ubikací byla velmi obtížná. Bylo dohodnuto, aby každý, kdo opouštěl tábor, zanechal na vrátnici proputku. Tamtéž. Pozn. o rozmluvě s policejním prezidentem v Mostě, 22. 5. 1942.

¹⁶ DZA Postupim, F 11, Doc. B 126, RG B č. 420, Doc. NO NID 1453. Výpověď A. Okonieka z Magdeburgu, r. 1945.

¹⁷ BLHA Postupim, Br. Pr. Rep. 2 A Reg. Postupim č. I Pol. Nr. 2882. Zápis o schůzce gestapa se zástupci zemského úřadu práce. Postupim, 15. 1. 1943.

Počet Čechů, kteří byli v posledních letech války potrestáni převedením do pracovního výchovného tábora za přestupky proti pracovní disciplíně, byl značně vysoký. Neznáme sice čísla z celé říše, ale z některých dílčích zpráv lze usuzovat, že šlo v každé oblasti, kde byly větší skupiny Čechů, o stovky případů.¹⁸ Avšak nacističtí funkcionáři se přesvědčili, že nestačí pouze teror, tresty a bezohledný postup, aby cizí dělníci podávali žádoucí pracovní výkon. V rozsáhlé propagandistické akci o výstavbě nové Evropy apelovali vedoucí politikové na soudržnost příslušníků evropských národů v boji proti bolševismu a západním plutokraciím. Na počátku roku 1944 vyzýval F. Sauckel cizí občany pracující na německém území, aby vytvořili mohutný železný blok, jehož hlavním motívem bylo heslo: Tempo, tempo, výkon.¹⁹ Také R. Ley vyzýval v novoročním poselství evropské dělníky, aby vytvořili železný blok, e nějž by se roztříštily všechny snahy nepřítelů usilujících o zničení evropské civilizace a kultury.²⁰ Tehdy byly zmírněny křiklavé rozdíly mezi některými národnostmi.²¹

Ani Češi nebyli opomenuti v přívalu propagandistických slov. Protektorátní úřady je přesvědčovaly o svaté povinnosti, kterou měli jako zástupci českého národa v historickém zápase Německa o novou Evropu. V tisku a v rozhlase určeném českým dělníkům v Německu se bez přestání objevovaly výzvy i úvahy nejvyšších protektorátních představitelů, různých aktivistů, novinářů apod. E. Hácha se obracel k českým dělníkům za hranicemi v každém vánočním poselství a vyzýval je pokaždé, aby plnili pečlivě své úkoly.²² Ještě častěji hovořil E. Moravec a psal do časopisu Český dělník. Nikdy neopomenul připomenout strádajícím v bombardovaných městech, že němečtí vojáci trpí mnohem více než Češi. Dokazoval, že Češi slouží nejlépe své vlasti a říši svým poctivým pracovním výkonem.²³ Moravec nebyl však tak naivní, aby věřil v působivost svých výzev. Neměl iluze o pověsti, kterou měl mezi Čechy a na lichoťku, že je mezi nimi oblíben, odpověděl, že tomu musí být skutečně tak, protože dostává množství anonymních výhrůžných dopisů.²⁴

V posledních letech války působili mezi našimi občany aktivisté z protektorátu, kteří se snažili zvýšit jejich pracovní morálku.²⁵ Výzvy a projevy nezvýšily však pracovní výkon. Funkcionáři z protektorátu užívali i jiných prostředků, například udělování vysokých vyznamenání. Skupiny českých dělníků byly vyznamenávány na říšském území čestným štítem se svatováclavskou orlicí. V prosinci 1944 předal v Katovicích vedoucí Kuratoria dr. Teuner a ing. Fischer 51 českým dělníkům toto vysoké vyznamenání za obětavou práci.²⁶ Teuner navštívil několik podniků a měl v Katovicích projev, v němž apeloval na své krajany, aby vytrvali v pracovním úsilí.²⁷

¹⁸ Podle hlášení gestapa ve Vratislavi bylo zatčeno pro přestupky proti pracovní disciplíně mezi 14. 9. až 20. 9. 1944 celkem 16 Čechů, v týdnu od 2. 9. do 17. 9. 1944 asi 50 a v dalším týdnu 61. IML Berlín, RSHA, sign. St. 3/270. Denní rozkazy gestapa ve Vratislavi.

¹⁹ Český dělník, r. 6, č. 2, 13. 1. 1944.

²⁰ Tamtéž, č. 1, 6. 1. 1944.

²¹ NP, sv. 25, Dok. 205-PS, str. 298 n. Oběžník Bormannův o zásadách při zacházení s cizími dělníky, 5. 5. 1943. DZA Postupim, Říšské ministerstvo propagandy, fasc. 815. Zápis ze schůze. Berlín, 9. 10. 1943.

²² Např. 24. 12. 1943 byl vyslán vánoční pozdrav presidenta E. Háchy a ministra E. Moravce. AKPR, A 53/44.

²³ Např. Moravcův článek „Kamarádi práce“. Český dělník, r. 6, č. 18, 4. 5. 1944.

²⁴ SÚA, MPSR-R, k. 827. Protokol s F. Klátilem, 20. 7. 1945.

²⁵ Mezi známé agitátory patřil např. J. Babula, který jezdil od tábora k táboru a podněcoval Čechy k lepší práci „za uspišení konečného vítězství“. Český dělník, r. 5, č. 31, 29. 7. 1943.

²⁶ Tamtéž, r. 6, č. 49, 7. 12. 1944.

²⁷ SÚA, Ministerstvo spravedlnosti, Proces s dr. Teunerem a spol. NS 10/47.

Nezdá se nám, že by všichni, kdož dostali tato vyznamenání, byli uvědomělými bojovníky za německé vítězství. Byli mezi nimi bezpochyby i takoví, kteří nedovedli svou vrozenou píli a dobrý poměr k práci v pravý čas omezit, jak to vyžadovala jejich národní povinnost. Nutno však mít na paměti, že také v protektorátě se udělovala podobná vyznamenání některým osobám i proto, aby byly zkompromitovány před veřejností.

Hodnotíme-li přínos Čechů na válečném úsilí třetí říše, nutno přiznat, že nebyl malý. Není však přehnané tvrzení, že větší část z nich neměla chuti se podílet na posilování válečného potenciálu moci, okupující jejich zemi. Protektorátní aktivisté se všemožně snažili vyzvedávat kladné výsledky českých dělníků.²⁸ V hlasech o jejich velké dovednosti a pilnosti byla jen část pravdy. Tyto vlastnosti se ztrácely vlivem válečných podmínek. Nakonec převládalo heslo pracovat pomalu, pokud možno nekvalitně, bez zájmu. Tyto poměry nebyly pro mladé Čechy, z nichž se mnozí poprvé ocitli v praktickém životě, dobrou školou pracovní morálky. Mnozí si tak uvykli na špatnou pracovní morálku, že zůstala po válce jedním z vážných dědictví okupace. Poctivý přístup k práci jen velmi zvolna znovu pronikal do povědomí těch, kdo se vrátili z Německa.

²⁸ Český dělník, r. 5, č. 3, 22. 1. 1943. Výňatek z listu Das Reich o problému evropských pracovních sil.